

PREWENCJA

Euugenij M. Babosow

Narodowa Akademia Nauk, Mińsk (Białoruś)

ROZPRZESTRZENIENIE AGRESJI I PRZEMOCY W ŚRODOWISKU NASTOLATKÓW

Słowa kluczowe: nastolatki, socjalizacja, przemoc, agresja

Streszczenie: W ostatnim czasie w społeczeństwie białoruskim ze wzrastającym niepokojem odnotowuje się dość szerokie rozprzestrzenianie się agresji i przemocy wśród dzieci i nastolatków. Ten społecznie negatywny proces zdeterminowany jest pewnymi wzajemnie powiązаныmi czynnikami. Wśród nich najbardziej istotne, ze względu na swoje negatywne oddziaływanie na socjalizację dzieci i nieletnich, na pojawienie się u nich dewiacyjnych, a niekiedy przestępczych zachowań, są następujące czynniki:

- 1) brak odpowiedzialności rodziców w stosunku do swoich dzieci;
- 2) niedostateczny poziom materialnego zabezpieczenia wielu rodzin;
- 3) pedagogiczne zaniedbania większości uczniów szkół ogólnokształcących i szkół zawodowych;
- 4) rozprzestrzenianie się przestępczości w społeczeństwie
- 5) indywidualne i psychologiczne anomalie w procesie socjalizacji.

Główne formy agresji i przemocy rozpowszechnione wśród młodzieży to bójki oraz zabieranie pieniędzy. Przemoc w stosunku do nastolatków przejawia się głównie w zmuszaniu do brania narkotyków, wykorzystaniu seksualnym i biciu. Badania pokazują również, że to dorośli, włączając rodziców i policjantów, stanowią najczęstsze źródło przemocy w stosunku do dzieci.

WIDESPREAD OF AGGRESSION AND VIOLENCE AMONG TEENAGERS

Key words: teenagers, socialization, violence, aggression

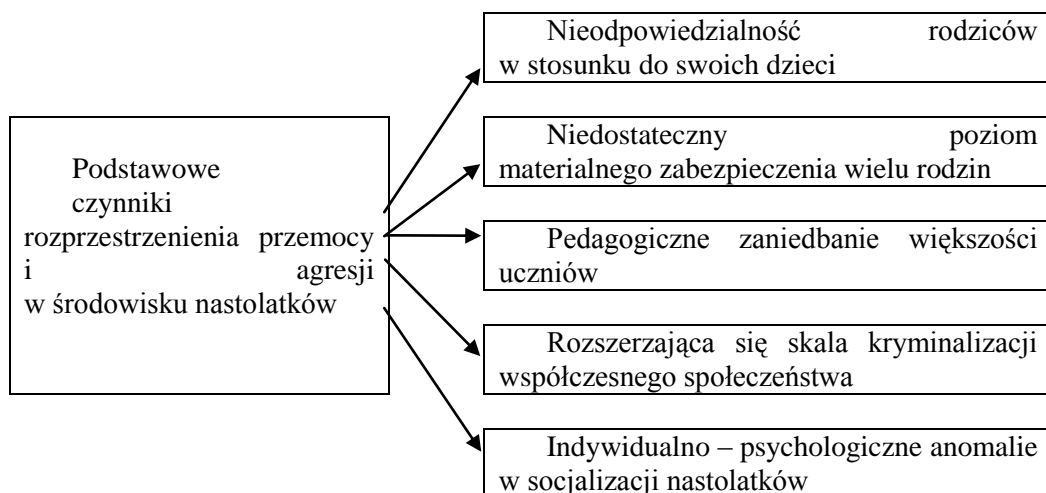
Summary: There has been noticed widespread of aggression and violence among teenagers in Belarus. This situation has been influenced by following factors: 1) lack of parental responsibility of adults for their offspring, 2) insufficient standard of living in many families, 3) pedagogical

negligence of majority of students, 4) spreading of crime among society and 5) individual and psychological anomalies in the process of teenagers' socialization.

Such forms of violence and aggression as fights or seizing money are widespread among teenagers. Violence towards teenagers manifests itself most of all in drug compulsion and sexual abuse, as well as beating. Adults, including parents and police officers, turn out to be the most frequent cause of violence towards children.

W ostatnich latach w społeczeństwie białoruskim z narastającą obawą odnotowuje się dość szerokie rozprzestrzenienie agresji i przemocy w środowisku dzieci i nastolatków. Ten społecznie negatywny proces zdeterminowany jest pewnymi wzajemnie powiązаныmi czynnikami. Wśród nich najistotniejsze co do swego negatywnego oddziaływania na socjalizację dzieci i nastolatków, na wciągnięcie ich w różne formy zachowania dewiacyjnego, a niekiedy i przestępczego, są trzy czynniki podstawowe: 1) brak odpowiedzialności rodziców za swoje dzieci; 2) niedostateczny poziom materialnego zabezpieczenia wielu rodzin (ponad ¼ ludności Białorusi żyje poniżej granicy ubóstwa) i 3) pedagogiczne zaniedbanie większości uczniów szkół ogólnokształcących i technicznych szkół zawodowych.

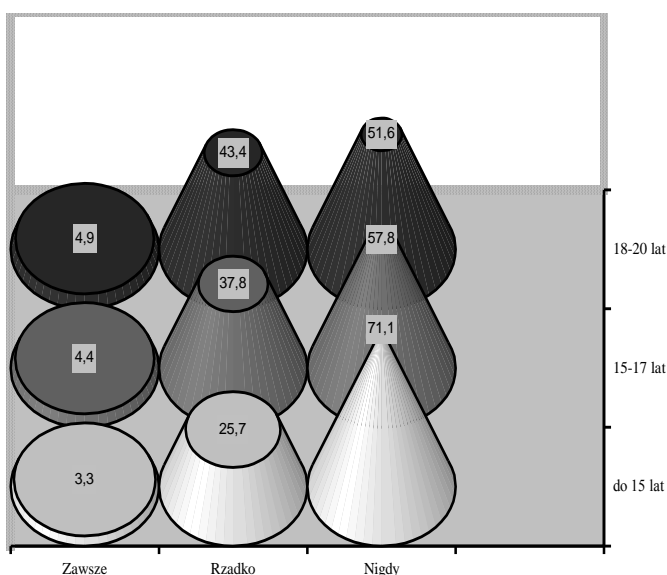
O skali negatywnego wpływu pierwszego z wymienionych czynników można sądzić na podstawie oficjalnie zarejestrowanego faktu: w 2004 roku na Białorusi odebrano osobom pozbawionych praw rodzicielskich blisko 4200 dzieci, skierowanych do domów dziecka i internatów. Ale i tam z wychowaniem społeczno-moralnym dzieci i młodzieży nie jest zbyt dobrze: tylko niespełna 20% wychowanków domów dziecka i internatów normalnie adaptuje się do dorosłego życia, a pozostali już w pierwszym roku po opuszczeniu placówki stają się ofiarami przestępstwa albo sami dokonują przestępstwo. W tej sytuacji wskazuje się na wpływ czwartego czynnika, tj. braku nadzoru i bezdomności dzieci i młodzieży – rozszerzającą się skalę kryminalizacji współczesnego społeczeństwa. Wraz z wymienionymi oddziałuje i piąty czynnik: indywidualno-psychologiczne anomalie w socjalizacji nastolatka, jego moralna niedojrzałość, negatywny stosunek do nauki, nieobecność duchowych potrzeb itp. (rys. 1).

Rys. 1. Podstawowe czynniki rozprzestrzenienia przemocy i agresji w środowisku nieletnich

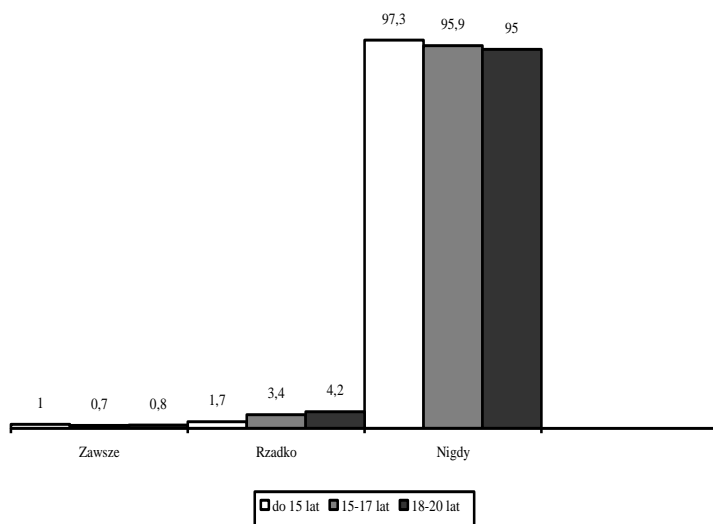
Jednym z najbardziej negatywnych skutków kompleksowego działania wszystkich wymienionych czynników jest intensyfikacja przejawów agresji i aktów przemocy w środowisku nastolatków.

Badanie socjologiczne przeprowadzone wśród mińskich nastolatków w październiku 2004 roku ujawniło pewne, częściej spotykane przejawy przemocy w tej specyficznej społeczno-demograficznej grupie. Okazało się, że 4,2% respondentów ciągle uczestniczy w bójkach, przy czym aktywność w tym zakresie wzrasta w miarę dorastania: w wieku do 15 lat w bójkach uczestniczy stale 3,3%, a rzadko 25,7% respondentów; w kohorcie wiekowej 15-17 lat wskaźniki te są wyższe i wynoszą odpowiednio 4,4% i 37,8%. Szczyt występowania aktów przemocy w formie bójek osiągnięty zostaje w grupie wiekowej 18-20 lat, w której owe wskaźniki wynoszą 4,9% i 43,4%. Okazuje się zatem, że prawie połowa młodych ludzi w wieku 18-20 lat dość często uczestniczy w bójkach (rys. 2). Fakt ten wyraźnie świadczy o nadmiernym rozprzestrzenieniu przemocy w środowisku dzieci i nastolatków w Mińsku.

Rys. 2. Rozkład odpowiedzi na pytanie o to, jak często nastolatki biją („szarpią”) się ze swoimi kompanami (w %)

Dość rozpowszechniona wśród mińskiej młodzieży i nastolatków jest i taka forma przemocy, jak odbieranie pieniędzy dzieciom i rówieśnikom. W tej formie uczestniczy stale 0,8% respondentów, a rzadko – 3,2%. Zauważyć należy przy tym, że wskaźniki występowania tego rodzaju patologicznego zachowania rosną wraz z wiekiem badanych: jeżeli w grupie wiekowej do 15 lat zabiera pieniądze dzieciom 2,7% respondentów (stale czyni to 1%, a niekiedy 1,7%), to w grupie od 15 do 17 lat odsetek ten wynosi 4,1, a w kohorcie 18 - 20 lat już 5,0% (rys.3). Okazuje się więc, że w najstarszej grupie dopuszcza się tego nagannego czynu co dwudziesty młody człowiek.

Rys. 3. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy zabierali dzieciom i nastolatkom pieniądze?”

Wraz z wyjaśnieniem skali rozprzestrzenienia się aktów przemocy, w których w charakterze inicjatorów i wykonawców byli młodzi mieszkańcy Mińska, istotną aktualność zyskuje badanie tego, jak często dzieci i młodzież stają się ofiarami przemocy. Ważne jest przy tym uwzględnianie z jednej strony różnorodnych aktów przemocy, a z drugiej – znaczący „rejestr” osób, dokonujących przemocy w stosunku do dzieci i nastolatków.

Przemoc w stosunku do nastolatków charakteryzuje się wielką różnorodnością, w której każdy rodzaj przemocy zajmuje określone miejsce w swoistej hierarchii. Na przykład, najczęściej podlegały aktom przemocy dzieci i nastolatki, którym natarczywie proponowano zażycie narkotyku (odsetek wskazań tego rodzaju wyniósł 14,6%). Na drugim miejscu w hierarchii aktów przemocy w stosunku do nastolatków znalazło się przymuszanie do seksu – wskazało na to 14,1% respondentów. Trzecie miejsce w tym rankingu zajęło bicie, którego doświadczyło 14% badanych, z na kolejnych pozycjach znalazły się: zabranie pieniędzy (12,7%), obraza słowna (7,1%) i przymuszanie do papierosów (6,1%) – tabela 1.

Tabela 1. Typy i stopień intensywności agresywnych działań, którym podlegają nastolatki (w %)

Typ agresywnego działania	Intensywność poczucia bycia ofiarą przemocy		
	tak	nie	trudno powiedzieć
Natarczywie proponowali Tobie narkotyk	14.6	72.9	12.5
Zmuszali Ciebie do seksu	14.1	62.4	23.5
Zabrali Tobie pieniądze	12.7	76.8	10.5
Bili Ciebie	14.0	76.3	9.8
Obrażali Ciebie słownie	7.1	81.1	11.7
„Narzucali” Tobie papierosy	6.1	83.9	10.0

Ważne znaczenie dla obniżenia skali i intensywności czynienia z nastolatkiem ofiarą przemocy ma wyjaśnienie zagadnienia, kto najczęściej jest inicjatorem

agresywnego zachowania i sprawcą krzywdy wobec nie do końca ukształtowanych jednostek. Badania socjologiczne świadczą o tym, że najczęściej krzywdzicielami są dorośli (15,9% wskazań respondentów), w tym rodzice (15,2%). Na miejscu trzecim wśród osób stosujących przemoc znaleźli się pracownicy organów porządkowych i ochrony prawa, głównie funkcjonariusze milicji (13,8%). Co dziesiąty z nastolatków (10,1%), który był ofiarą przemocy, obwinia o takie patologiczne działanie nauczycieli i starszych kolegów, a tylko co piętnasty (6,5% wskazań) rówieśników. Należy zauważyć jednak, że dzieci w wieku do 15 lat najczęściej doświadczają przemocy ze strony rówieśników (40,7%), a nastolatki i młodzież w wieku od 18 do 20 lat ze strony funkcjonariuszy organów ochrony prawa (31,7%). Uczniowie szkół ogólnokształcących ulegają przemocy ze strony rodziców ponad 2 razy częściej niż uczniowie technicznych szkół zawodowych. Jednocześnie ci ostatni także ponad dwa razy częściej niż uczniowie szkół ogólnokształcących doświadczają przemocy ze strony funkcjonariuszy organów ochrony prawa. Fakt ten wskazuje na pilną potrzebę zwiększenia zakresu i intensywności działalności wychowawczej w technicznych szkołach zawodowych, w tym na wychowawcze i profilaktyczne oddziaływanie funkcjonariuszy organów ochrony prawa, kosztem obserwowanej obecnie ich dominującej represyjnej funkcji. Poglądowe przedstawienie zakresu rozprzestrzenienia przemocy w stosunku do nastolatków zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Zakres rozprzestrzenienia przemocy i agresji w stosunku do nastolatków (dane w %)

Sprawcy przemocy i agresji	Rodzaj przemocy i agresji					
	Zabranie pieniędzy	obrażanie słowne	bicie	przymuszanie do narkotyków	przymuszanie do papierosów	przymuszanie do seksu
1. Rówieśnicy - jednorocznicy	13.6	76.6	26.6	3.7	28.5	6.8
2. Starsi rówieśnicy	29.4	62.6	41.4	5.0	27.8	9.3
3. Rodzice	28.1	93.8	53.1	9.4	18.8	12.5
4. Pracownicy organów porządkowych i ochrony prawa	32.3	42.9	65.4	9.0	21.8	10.5
5. Nauczyciele	26.0	76.6	36.4	6.5	23.4	14.3
6. Inni dorośli	31.9	63.8	43.5	3.6	23.9	11.6

W powyższej tablicy zwraca uwagę fakt społecznie negatywny, że bezspornie pierwsze miejsce wśród inicjatorów i sprawców przemocy jaką jest bicie dzieci i nastolatków zajmują funkcjonariusze organów ochrony prawa. Wyjątkowo dużo (65,4%) respondentów stwierdziło, że doświadczali fizycznej przemocy ze strony tych funkcjonariuszy, zwłaszcza milicji. Fakt pobicia przez rodziców pojawił się w wypowiedziach ponad połowy (53,1%) badanych nastolatków, a o pobiciu przez starszych rówieśników wypowiedziało się 41,4% respondentów. Należy zwrócić uwagę na fakt, że co trzeci badany uczeń (36,4%) jest ofiarą bicia przez nauczycieli.

Uogólnienie wyników badań empirycznych pozwala na dokonanie typologizacji subiektów przemocy i działań agresywnych w środowisku nastolatków. Dość wyraźnie dają się wyodrębnić cztery grupy (tab. 3).

Tabela 3. Typy subiektów przemocy i działań agresywnych w środowisku nastolatków

Lp.	Typy zachowania	Właściwości zachowania
1.	Dominowanie agresją fizyczną	Występowanie stałego zespołu anomalnych, amoralnych, prymitywnych potrzeb; deformacja orientacji wartościowych; konsumpcjonizm, egoizm, cynizm, obojętność wobec przeżyć innych osób, złośliwość, grubiaństwo, brak zahamowań, skłonność do agresji fizycznej
2.	Sytuacyjne zastosowanie przemocy fizycznej wobec słabszych rówieśników	Występowanie zdeformowanych potrzeb i wartości; wzmożony indywidualizm, dążenie do zajęcia uprzywilejowanej pozycji na skutek szykanowania młodszych i słabszych; siła fizyczna stosowana sytuacyjnie przeciwko słabszym
3.	Dominowanie agresją pośrednią i werbalną	Konflikt pomiędzy pozytywnymi i zdeformowanymi potrzebami, jednostronność zainteresowań, konformizm, hipokryzja, zakłamanie, agresja werbalna i pośrednia
4.	Dominowanie negatywizmem i werbalną agresją	Występowanie słabo zróżnicowanych potrzeb przy braku określonych zainteresowań, ograniczony krąg towarzyski, brak woli, podejrzliwość, tchórzliwość, schlebianie starszym i silniejszym, szorstkość, często z groźbami słownymi wobec młodszych i słabszych rówieśników

Podsumowując rozważania na temat przyczyn, przejawów i typologii przemocy i agresji w środowisku nastolatków, możemy sformułować kilka rekomendacji w celu doskonalenia procesu wychowania dzieci i młodzieży:

1. W szkolnym wychowaniu należy zwrócić w pierwszej kolejności uwagę na formowanie u uczniów takiej hierarchii wartości, w której wartości humanistyczne (miłość, humanizm, współczucie) i obywatelskie (sprawiedliwość społeczna, poszanowanie prawa, patriotyzm) będą dominowały nad wartościami utylitarnymi (odwoływanie się do siły fizycznej i aktów agresji, skłonność do przekraczania norm prawnych i moralnych itd.).

2. W wychowaniu rodzinnym i szkolnym należy unikać dominacji metod karania (krzyku, poniżania, rękoczynów itd.) oddając pierwszeństwo zasadom miłosierdzia, cierpliwości, tolerancji.

3. W procesie wychowania dzieci zaszczeniać im, rozpoczynając od najmłodszych lat, zainteresowanie i wyrozumiałość w stosunku do innych ludzi, ich poglądów, opinii, a nawet niekiedy i błędów.

4. W praktyce wychowawczej, zdrowotnej i innej działalności z dziećmi konieczne jest dążenie do odbrazowania rozprzestrzeniającego się w ostatnich latach w społeczeństwie kultu siły fizycznej i przyzwolenia na jej zastosowanie w celu osiągnięcia przez człowieka swoich celów.